

NOTA BREU

Epipactis leptochila* (Orchidaceae), una nova espècie per a la flora de Catalunya**Epipactis leptochila* (Orchidaceae), a new species for the flora of Catalonia**

Xavier Alamany*

* C/Mímica, 1, 4t, 4a. 08035 Barcelona. A/e: x.alamany@grafic.info

Rebut: 03.09.2020. Acceptat: 13.09.2020. Publicat: 30.09.2020

Epipactis leptochila (Godfery) Godfery in *J. Bot.*, 59: 146 (1921) era fins ara una espècie sense registres a la Catalunya autònoma. Està inclosa a la *Flora dels Països Catalans* (Bollós & Vigo, 2001), que abasta la part del vessant nord dels Pirineus corresponent a la Catalunya del Nord, incloent *E. leptochila* citada del Conflent per Alain Mangeot. Però no consta actualment al Banc de dades de biodiversitat de Catalunya ni en d'altres sistemes de dades estatals, internacionals ni treballs referits al vessant sud dels Pirineus (Villar *et al.*, 2001; Crespo, 2005; Aizpuru *et al.*, 1999).

Es tracta d'una orquídia de distribució principalment centreeuropea, rara, sovint solitària, autògama, d'ambients umbrosos i humits (Danesch & Danesch, 1984). Arriba al vessant nord dels Pirineus (Lewin, 1998; Dusak & Prat, 2010) i ha estat observada puntualment al vessant sud de la serralada cantàbrica de la península Ibèrica (Cantoral & Díez, 2019).

Les presents observacions d'*E. leptochila* al vessant sud dels Pirineus va ser conseqüència d'excursions realitzades l'última setmana de juliol de 2020 a pobles abandonats en valls apartades de les comarques altes lleidatanes. Planificant itineraris, l'autor es fixava al mapa si el recorregut creuaria per obagues amb una bona orientació i va es preparar pel que pogués sorgir.

Al tractar-se d'observacions no derivades directament de la recerca botànica, no es pot parlar de metodologia sinó, més aviat, de procediment. La identificació va ser principalment ocular, *in situ*, al copçar la diferència evident en la forma de la planta respecte a les altres orquídiades presents en el mateix lloc. La visió amb objectiu fotogràfic macro va evidenciar el label característic del grup *leptochila*. Les macrofotografies observades en pantalla d'ordinador van confirmar la pertinença a l'espècie *E. leptochila*.

Es van publicar les dades i fotos de les observacions a www.ornitho.cat, secció orquídiades, com a *E. leptochila* el mateix dia, al vespre, amb la confirmació per part dels validadors al cap de poques hores.

Es van localitzar dos poblacions de l'espècie en indrets semblants però no iguals que val la pena exposar tractant-se de localitzacions allunyades dels hàbitats de les cites més properes al vessant nord dels Pirineus, a uns 70 km en línia recta.

***Epipactis leptochila* (Godfery) Godfery**

ALTA RIBAGORÇA: Esperan, el Pont de Suert, 31TCH1080, 1475 m, obaga amb avellaners (*Corylus avellana*), boixos alts (*Buxus sempervirens*) i roures (*Quercus* sp.) sobre calcàries, 23-VII-2020. IRAN, el Pont de Suert, 31TCH1072, 1270 m, barranc humit amb boixos alts ben desenvolupats, avellaners, altres caducifolis i roures sobre calcàries, 29-VII-2020.

La primera localització és en una obaga d'orientació nord-oest en una petita vall poc comunicada. La vegetació crea un ambient ombrejat, encara que no fosc (Fig. 1), on a certes hores del dia alguns raigs de sol penetren entre el fullatge. L'ambient fora de la protecció de la vegetació és força càlid. Una mica més avall del lloc on es troba la planta, hi discorre un petit curs d'aigua que crea un racó molt ombrívol i un ambient força fresc.

Figura 1. Aspecte general de la localització del 23-VII-2020. Cal remarcar les tiges assecades de la temporada anterior ajagudes al terra, esperança d'una floració mantinguda al llarg dels anys.

Figura 2. Flors de la localització del 23-VII-2020, amb epiquil allargat i agut, a vegades amb la punta torçada cap a un costat, coll estret entre hipoquil i epiquil, obertura superior de l'hipoquil ampla, visceri pràcticament inexistent i pol·len començant a disgregar-se. Tots ells trets formals característics d'*E. leptochila*.

El tram és ple d'*E. helleborine* (L.) Crantz amb fulles típicament amples, la majoria començant a florir. També s'hi troba *Cephalanthera damasonium* (Mill.) Druce en fruit. Gairebé totes aquestes plantes es troben a la vora del camí per la banda de muntanya. Cap a la meitat del recorregut per l'obaga, a l'altra vora del camí, la del costat de la vall, es troba un peu d'*Epipactis* molt prim, escardalenc, amb la tija doblegada per la base de manera que queda abatut sobre el terra. Presenta només dues fulles estretes, dístiques i una sola flor que, a l'estar tocant el sòl, ha estat mig depredada i ha quedat

Figura 3. Flors i tiges sanes, on s'aprecien les fulles superiors estretes, planes i patents a la localització del 23-VII-2020.

inidentificable. No s'en va fer fotografia i en aquell moment es desconeixia la seva identitat però, a pilota passada, s'ha observat que a www.ophrys.cat, a la pàgina corresponent a *E. leptochila*, les fotos de planta sencera de Joan Canals Taron fetes el 9 d'agost de 2012 a Puebla de Lillo (Lleó) recorden molt aquest individu fallit.

Uns metres més amunt, també al costat que mira cap a la vall, es localitza un grup de 4 tiges juntes, d'origen probablement rizomatós, amb una fulla inferior suborbicular, les del mig lanceolades i les superiors allargades i grans, patents, donant un aspecte particular al grup (Fig. 1). Podria haver-hi alguna ambigüetat amb *E. distans* Arv.-Touv. però les flors

Figura 4. Plantas més precàries, de fulles separades i poc desenvolupades, a la localització del 29-VII-2020.

eren inconfusibles del grup d'*E. leptochila*. Les inflorescències estaven en plena floració i ben sanes. A la base, s'observen tiges assecades, força descompostes, previsiblement de l'any anterior. Per l'ambient càlid més enllà de la cobertura vegetal, es va dubtar si es tractaria d'*E. provincialis* però la visió ampliada de les fotografies mostraven un coll entre l'hipoquil i l'epiquil força estret, tret que segons diverses fonts, com ara Delforge (2012), definia les plantes com a *E. leptochila* (Figs. 2 i 3).

Encara uns metres més enllà, camí amunt, també al costat que mira cap a la vall, es localitza un peu isolat de característiques més o menys semblants però amb totes les flors encara poncellades. Uns dies després, Xavier Sanjuan publi-

Figura 5. Tiges amb poques flors obertes que es pansen de seguida, a la localització del 29-VII-2020.

ca a www.ornitho.cat fotografies d'aquest peu i les flors no són d'*E. leptochila*, quedant com a exemplar d'identificació incerta.

Una setmana més tard de la primera observació, es localitza la segona població a escassos 3 km en línia recta però amb un serrat pel mig. Es tracta del centre d'un barranc d'orientació nord, amb curs d'aigua, en un indret molt ombrívol i amb humitat tant ambiental com edàfica. Al passar a la vora del lloc, es percep clarament una bombolla fresca. El grau d'humitat fa que els troncs dels boixos estiguin recoberts de molsa. A una banda del rierol, l'ambient és ombrívol però a l'altra banda es pot qualificar de fosc, per la cobertura vegetal. S'hi veuen peus fructificant i en roseta basal de *C. damasonium*.

S'hi compten uns 12 peus d'*E. leptochila*, de mides ben diferents i en diferents estats de floració (Fig. 4). Alguns encara en poncelles. També alguns exemplars sense florir, en roseta basal de fulles. Les tiges amb més quantitat de flors presenten al mateix temps poncelles, algunes poques flors obertes i força flors ja pansides (Fig. 5). Diversos peus tenen la tija doblegada per la base, mancats de força per suportar el seu propi pes, quedant estirats sobre el terra o la molsa (Fig. 6). Poques plantes presenten un aspecte sa o esplendorós com en la primera localització.

El lloc és a la vora d'un aprofitament d'aigua per abastir les poblacions properes i pot ser vulnerable a l'activitat humana.

Les dues localitzacions es troben dins de les boxedes-avellanoses serials de les rouredes de la zona, incloses en la comunitat *Buxo-Quercetum pubescentis* Br.-Bl. (1915) 1932 subass. *corylo-buxetosum* Br.-Bl. 1952, d'on ja es menciona *E. helleborine* fa uns anys (Carrillo & Ninot, 1992).

La descoberta de la presència d'*E. leptochila* per primer cop al vessant sud dels Pirineus, i en concret a la Catalunya autònoma, pot tenir més a veure amb la poca prospecció del

Figura 6. Tiges sense prou força per mantenir-se dretes, a la localització del 29-VII-2020.

territori per ulls experts que no per la manca de condicions per al desenvolupament de l'espècie. També, les condicions especials del règim de pluges que s'han donat durant el mes de juny d'aquest any 2020, per damunt de la mitjana (Meteocat, 2020), han ajudat a les plantes a passar de l'estat latent a la floració.

Una dada important és que l'autor va estar al mateix lloc de la segona localització just l'any anterior, l'11 d'agost de 2019, i només hi va veure les fulles de *C. damasonium* i unes poques i minces rosetes basals d'*Epipactis* difícils de relacionar amb una espècie concreta. En tot cas, no hi havia cap tija ni florida ni fructificada d'*E. leptochila* ni d'altre *Epipactis*.

Es pot concloure, doncs, que el règim de pluges superior a la mitjana, i potser també les temperatures inferiors a la mitjana, del mes de juny han tingut una influència cabdal en la floració de l'espècie, que pot restar latent els anys que les condicions no li són prou favorables, tal com fan altres espècies.

Al massís de l'Alt Maestrat, al vessant de Terol (i també a Tarragona des de juliol de 2020, pendent de publicar),

s'hi troben poblacions del grup d'*E. leptochila* que han estat identificades com a *E. provincialis* Aubenas & Robatsch (Benito Ayuso & Tabuenca, 2004) o *E. maestrazgona* P. Delforge & Gévaudan (Delforge & Gévaudan, 2004) però que han estat refutades com a *E. leptochila* (Presser, 2007 a Cantoral & Díez, 2019). Cal comprovar quina relació hi tenen les observacions sudpirinenques. L'hàbitat les acosta a les poblacions de l'Alt Maestrat però en difereixen per la cobertura vegetal que, al seu torn, també difereix de l'hàbitat clàssic al nord dels Pirineus, a centreeuropa o a les cites ibèriques de la província de Lleó, on en totes elles es troba a l'interior de boscos de faig (*Fagus sylvatica*).

També es pot concloure que la invisibilitat fins ara de l'espècie pot ser deguda a la seva ubicació en indrets poc transitats i en zones "secundàries", fora de localitzacions documentades d'orquídies —que esdevenen un lloc habitual de destinació per a orquidiòlegs i orquidiòfils—, així com fora de regions naturals emblemàtiques que, inevitablement, també tendim a visitar experts i aficionats.

També, que les condicions esmentades de bombolla fresca permeten el desenvolupament, en un ambient meridional d'influència continental, d'una espècie de distribució centre-europea.

Es podria deduir —sense dades que ho corroborin— que la tensió existent entre excés o defecte tant de llum, de temperatura com d'humitat disponibles permeten a les plantes créixer però les mantenen sota condicions exigents o extremes que no resulten òptimes per al seu desenvolupament, sovintejant individus febles o creixements interromputs.

És previsible que una identificació d'indrets propicis a la comarca i comarques adjacents donin com a resultat més localitzacions de l'espècie. Degut a la seva raresa al territori català, caldria fer un cens acurat de les poblacions conegudes i proposar la seva inclusió al Catàleg de flora amenaçada de Catalunya.

Agraïments

Als membres del GOC, Grup Orquidològic de Catalunya, per l'interès i suport rebut, especialment de Pere Espinet, Lluís Salvador i Lluís Serra.

Bibliografia

- AIZPURU, I., ASEGINOLAZA, C., URIBE-ECHEBARRÍA, P.M., URRUTIA, P. & ZORRAKIN, I. 1999. *Claves ilustradas de la Flora del País Vasco y territorios limítrofes*, Servicio Central de Publicaciones del Gobierno Vasco, Vitoria-Gasteiz. 834 p.
- BENITO AYUSO, J. & TABUENCA, J. M. 2004. *Epipactis provincialis* A. Aubenas & K. Robatsch dans la Péninsule Ibérique. *L'Orchidophile*, 35: 107-112.
- BOLÒS, O. & VIGO, J. 2001. *Flora dels Països Catalans*, IV. Barcino. Barcelona. 749 p.
- CANTORAL, A.L. & DÍEZ, J. M. 2019. Sobre *Epipactis leptochila* (Godfery) Godfery (*Orchidaceae*) en la Península Ibérica. *Flora Montibérica*, 74: 3-11.
- CARRILLO, E. & NINOT, J. M. 1992. *Flora i vegetació de les valls*

- d'Espot i de Boí*, vol. II, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona. 474 p.
- CRESPO, M.B. 2005. *Epipactis*. P. 22-54. In Rico, E., Crespo, M.B., Quintanar, A., Herrero, A. & Aedo, C. *Flora Iberica*, vol. XXI. Smilacaceae-Orchidaceae, Real Jardín Botánico, CSIC, Madrid.
- DANESCH, E. & DANESCH, O. 1984. *Les orchidées de Suisse*. Éditions Silva. Zurich. 174 p.
- DELFORGE, P. 2012. *Guide des orchidées de France, de Suisse et du Benelux*. Delachaud et Niestlé. Paris. 304 p.
- DELFORGE, P. & GÉVAUDAN, A. 2004. *Epipactis maestrazgona* sp. nova, une espèce du groupe *d'Epipactis leptochila*, endémique du Système ibérique méridionale (province de Teruel, Aragon, Espagne), *Naturalistes Belges*, 85: 49-71.
- DUSAK, F. & PRAT, D., (coords.). 2010. *Atlas des Orchidées de France*. Biotope, Mèze i Muséum national d'Histoire naturelle, Paris. 400 p.
- GOC. 2020. *Epipactis leptochila*. Grup Orquidològic de Catalunya i Institució Catalana d'Història Natural. Disponible a: http://www.ophrys.cat/epipactis_leptochila.html [Data de consulta: 2 agost 2020].
- LEWIN, J.-M. 1998. Atlas préliminaire des orchidées des Pyrénées-orientales, 1993-1997. *Naturalia Ruscinonensia*, 8: 41. SFO, séction Roussillon. Assotiation Charles-Flahaut. Disponible a: https://issuu.com/xabedo/docs/atlas_97_98_lewin [Data de consulta: 3 agost 2020].
- METEOCAT. 2020. El juny ha estat el més plujós a Catalunya des de 1997. Nota de premsa. 1-VII-2020. govern.cat, Generalitat de Catalunya. Disponible a: <https://govern.cat/salaprensa/notes-premsa/386313/el-juny-ha-estat-el-mes-plujos-a-catalunya-des-de-1997> [Data de consulta: 3 agost 2020].
- PRESSER, H. 2007. Notes on the genus *Epipactis* in Spain. [Zur Kenntnis der Gattung *Epipactis* in Spanien.]. *Berichte aus den Arbeitskreisen Heimische Orchideen*, 24: 45-76.
- VILLAR, L., SESÉ, J.A. & FERRÁNDEZ PALACIO, J.V. 2001. *Atlas de la Flora del Pirineo Aragonés*, II, Consejo de Protección de la Naturaleza de Aragón. Instituto de Estudios Altoaragoneses, Huesca. 790 p.